

Kulturaren bilakaera Iparraldean

P. Xarritton.

Duela bost urte bi zenbaki berezi eskaini zizkion Iparraldeari JAKIN aldizkari honek: JAKIN, 9 eta 10. zbk. (1979). Bizpalau artikulu ari ziren Iparraldeko literaturaz, pinturaz edo kantugintzaz. Ez ditugu gai horiek berriz ukituko. Dezagun erran bakarrik, eztabaida askoren ondotik sortzera doan Baionako Kultur Etxeak kultur sail horiek oro —eta beste zenbait— behar lituzkeela ederki lagundu.

Baina artikulu horietaz bestalde, bazeuzkan JAKINen 9. zenbakiak orduko euskal irakaskuntzaren eta irrati-telebisten egoeraz zenbait orrialde interesgarri. Horko datuei konparatuz gaurko egoera argitzea dugu hemen xede.

1. Euskal irakaskuntza

1.1. Unibertsitate mailan.

Ez da hemen aldaketa handirik izan, nahiz irakasleen aldetik bi euskaltzale ezagun sartu diren berriki eskaini diren bi aulkietan: Txomin Peillen Paben, Eugène Goyenecheren orde eta Jean Baptiste Orpustan Bordalen Jean Haritschelhar-en lagun.

Baionan halere, Bordaleko Unibertsitatearen babesean, Unibertsitate mailako euskal irakaskuntza hasi ziren, duela hiru urte, antolatzen. 80-100 bat ikasle —berak edozein eskolatakako irakasleak gehienak— jarraiki zaizkio irakaspen horri eta astean 6-7 ordu eginez, 40 bat ikaslek eskuratu dute oraingoz bigarren urteko Unibertsitate-diploma eta 20 batek hirugarren urteko Pariseko ministeritzak onartu ageria: Certificat de culture et langue régionale basque.

Baionako urrats hori zerbait bada. Urrun gaude, ordea, gure ACIEB —Association pour la Création d'un Institut d'Etudes Basques— batasunak amestu eta gure politika-gizonek hitzeman helburuetarik: hots, euskal irakasleen moldatzeko eta birmoldatzeko, eusko-ikerkuntzaren bultzatzeko behar dugun Ikastegi Nagusi berezi hartatik eta harekin doazen lizentzia, maisutza eta beste diploma legezkoetatik.

1.2. Eskoletan

Aitzinamendu gehixeago izan dugu menturaz euskararen alde-tik gure eskoletan, bereziki Frantziak sozialisten gobernu berria ukan duen azken hiru urte honetan. Ez hargatik bigarren mailako eskoletan. Hemen erretoreak izendatu du begirari bat euskal irakaskuntzaz arduratzeko, baina irakasleen kopurua ez da aldatu eta programa berri zehatzik ez da, beraz, nihondik agertu. Lehen bezain gibelatuak gaude gobernuaren nahiz elizaren eskoletan. Erran nahi dugu, ikastegi batetako buruzagiak berak aski gogoko badu euskal irakaskuntza, ikastegi horretan zerbait aurki daiteke: hala nola gobernuaren eskolentzat D. Lohizunen, D. Garazin edo Angelun eta elizaren eskoletan Donapaleun, D. Lohizunen edo Uztaritzen; baina buruzagiak berak euskararik ez badu entzun ere nahi, hala nola Baionako Largenté serora-etxean, orduan deus ez da izanen gurasoen eskabideengatik.

Ikastolen sailean, duela bost urte oraino amets-kontu geneukan bigarren maila ireki izan da 1980an eta urrian aurten, Kanboko ikastolen bigarren mailak 80 bat ikasle biltzen ditu, Iparralde oso-tik, lau gelatan.

Lehen mailako eskoletan eta ama-eskoletan gauzak aldatzen hasi direla irudi luke: ikus bada.

Gobernuaren eskoletan, duela bost urte 10 irakasle ibiltarik 1.550 haur ikusten zituzten ama-eskoletan. Handik hara doi-doa

20 bat irakasle ziren 270 eskoletarik euskara pixka bat beren gostuz eskaintzen zutenak. Besterik ez. Gaur, aldiz, 27 ibiltari baditugu 27 sektoretan lan egiten dutenak, 270 eskoletarik 142tan, 4.200 haur ikusiz. 19.000 ume bait dira denetara, erran dezakegu orain % 22etan garela hemen. Bestalde, iragan urtean, bi gela elebidun —frantsesa eta euskara hein berean jarriz— ireki ditu gobernua Saran eta D. Lohizunen, ikusteko omen zein ondorio dakarketen. Orain jakin behar urrats honen ondotik besterik eginen duenentz frantses gobernua. Uste ez den tokietan ere bait da euskal irakas-kuntzaren eskea gurasoen aldetik, hala nola Baionan Aturriren eskuin-aldean.

Elizaren eskoletan 4 ibiltari bait ziren 1979an 733 haurrentzat eta 34 eskola ukituak bait ziren 64etatik, gaur eskola beretan 8 ibiltari badabilta 1.500 haurrentzat: hau da, denetara diren 6.400 haurretatik % 23. Bestalde «Haziak» deitu elkarte berriak 3 irakasle hartzen ditu bere gain euskara hutsez ari direnak Hendaia, D. Lohizune eta Kanboko elizaren eskoletan. Badakigu ere eskola horietan irakasle askok, bere ber jarraipen bat ematen diola ibiltarien lanari, bereziki Azkainen, Senperen, Kanbon etab. Azkenekoz jakin dugu arduradun berezi bat ukanen dutela aurten elizako eskolek euskal irakaskuntzarentzat. Ez dute, ordea, erdietsi beste bi ibiltari berri izendatzea. Beharrak oraino handi direlarik.

Ikastoletan berriz *Seaska* batasuna, hamar urte lehenago sortuz gero, hau da 1969an, 400 haur hurbil elkarretaratzera, 20 bat ikastoletan, 34 irakaslerekin, heldua zen. Baina ikastola gehienak ama-eskolak ziren. Lehen mailakoak hiru bakarrik ziren.

Geroztik *Seaska*-k, ez badu ere bere sarea hainbat hedatu —Biddarten, Beskoitzen eta Baigorriin ama-eskolak ireki ditu; baina Mugerre eta Bidartekoak berriz hetsi ere, haurrik ez izanez, eta, hortakoz, ama-eskoletako umeen kopurua ez da bost urtez hainbat goratu: 400eko horren inguruan dago—, bere erroak bederen finkatu ditu: Lehen mailako 9 eskola badauzka orain, 3ren orde eta 260 ume maila horretan eskolatzen ditu, Kanbon bigarren mailarentzat antolatu duen ikastetxea aipatu gabe. Irakasleen kopurua, aldiz, igan da 34etatik 74etara. Oroz gainetik *Seaska* borrokatu da frantses gobernuaren aldetik ofizialtasun eta legezko laguntza zerbait erdiesteko: 1983ko urriaren 14ean kontratu behin-behineko bat sinatu zuen horrela Pariseko Hezkuntza ministeritzarekin. Ikasturtea bururatzarekin, badirudi, ondorio onak izan dituela delako kontratuak. Orain ikusi behar bide horretatik aitzina joan nahiko duenentz frantses gobernua eta *Seaska*-k bere aldetik abegi zabalagoa aurkituko duenentz Iparraldeko gurasoen artean

bere ama-eskolen sarea oraindik hedatzeko moduan, gaurko 400 horiek gaindituz.

1.3. Gau-eskoletan

Zinez urrats handia egin da Iparraldean gau-eskolen sailean azken bost urte honetan. Orduz gero dira alabaina elkarretaratu eta egituratu euskara ikasten ari ziren talde gehienak, A.E.K.ren batasunean. Bazter gelditu diren talde bat edo besterengatik, Iparraldeko AEK taldeak oldar ederrean eraman du bere saila: 900 ikasle biltzen ditu bere 90 irakasle eta 5 liberatuen inguruan. Ne-hork uste baino abiadura aberatsagoa eman zion azken aldiko *Korrika*-ri eta udabeteko ikastaldietan 75 ikasle eskolatu ditu, hiru ikastalditan.

2. Euskal komunikabideak

2.1. Idatziak

Komunikabideak aipatzean, prentsa idatzia gogoratzen zaigu lehenik denoi. Prentsa idatziaz, ordea, ez dugu zer erran handirik. Hor dugu beti jaun eta jabe Iparraldean *Sud-Ouest* frantses egunkaria bere 36.000 alerekin egunero. Hegoaldeko haurrideak bezala, euskaldun egunkariaren zain gaude beti. Agian orain arteinoko egunkari «abertzale» berriek, eskuineko ala ezkerrekoek, baino serioago kontutan hartuko gaituztela, gu Iparraldeko «umezurtzok»!

Euskara hutsean ari zaigu, berrogei urte honetan, *Herria* aste-karia, nahiz azken lau urte honetan *Herriz-Herri*-ri eta lehenago-tik *Enbata*-ri uzten dien maiz gai «beroenen» erabiltzea, frantses erdara oparoenean, zorigaitzez! Berdin euskara hutsean ari zaigu, hiru urte honetan, *Maiatz* aldizkaria, baina aldizkari literaturzale hori berriketarien sailean sartu behar dugun ez genekike. Aipatu ditugun astekari «abertzaleek» aldiz, *Herriz-Herri* eta *Enbata*-k, baita *Ager* edo *Abil*-ek ere, lekua xuhur ematen diote euskarari. Baluke oraino zer erran gure Xalbador zenak horrelako «abertzale» erdalzale horietaz!

2.2. Ahozkoak

Ahozko komunikabideetan edo entzun-ikusizkoen munduan izan dugu gure ustez aldaketa handiena, bost urte honetan Iparraldean. Orain arte hain arrotz geneukan mundu hori guk ere euskaldunok menderatzen ahalko dugula sinesten hasi gara.

Alde batetik, alabaina, Lapurdiko itsasertz honetaraino bederen heltzen zaizkigu, Jaizkibel gainetik, bai Euskadi Irratia bai Euskal Telebista eta agian biak indartuz joanen bait dira, bata nahiz bestea, ondoko urteetan Iparralde guztia estaltzen ahalko dute.

Iparraldean berean, bestalde, gobernu sozialistak bere eskuko dauzkan irrati-telebistetan ez badio ere eman gure mintzairari aitzineko gobernuak baino leku hoberik, bere solas eder guztiengatik, legeztatu bederen ditu gobernuaren menean ez diren irrati libreak. Lege berri hori dela eta sortu zaizkigu bada Iparraldean irrati berri asko. Hauetatik batzuk beti bezala baztertzan dute euskara, hala nola Baionako udalaren *Radio Bayonne*-k; beste batzuk aldiz euskara baliatzen dute baina bigarren mailako mintzairan lerroan ezarritik, gaskoina eta portugesa bezala, hala nola *Radio Adour Navarre*-k, goizean ordu batez, eguerdian ordu-erdi batez, eta igandetako mezan euskaraz aritzeko, «Herri-irratia»-ren izen ederraz jabetzen denak; *Xiberoko Botzak* eta *Irulegiko Irratiak*, aldiz, frantsesa baliatuz ere, lehentasuna nahi diote eman ahalaz euskarari. Lan ona egiten dute, nahiz eremu mugatua hartzen duten, beren izenak dioen bezala. FM 93,8 eta 93,2 Mhz-etan ari dira bi posta horiek.

Baina oroz gainetik badugu orain Iparraldean FM 89,5 Mgzetan Milafrangatik ari zaiguna, eta beti euskaraz, *Gure Irratia*. Ahal bezala bizi izan da orain arte. Teknika aldetik eskas handiak ukan ditu. Oraino ere Baigura-mendi gainean bere haga ezin finkatuz eta bere mintzalekua Baionan jarri nahiz dabil. Bere langileen artean desberdintasun handiegiak nabari dira ofizioaren aldetik. Hartze zituen laguntza guztiak ez ditu menturaz erdietsi, euskaraz baizik ez zuelako ari nahi; baina orain arte irau du eta hastape-neko xedeari ez dio uko egin. Emeki-emeki Iparraldeko bazter orotan sartuko da eta aurkitu dituen trabak gaintitzearekin, euskararen alde daraman lan ederrarentzat euskaltzale guztien eskerra hartze izanen du. Agian bai! Orduan egiaztatuko da gaur hemendioguna: azken bost urte honetako gertakari nagusia Iparraldeko kultur alorrean euskarazko gure irratiaaren sortzea izan dela.

P. X.